

ТАЙНИТЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА
СТАЛИН, НАЦИСТИТЕ И ЗАПАДЪТ

WORLD WAR TWO BEHIND CLOSED DOORS: Stalin, the Nazis and the West
Copyright © 2008 by Laurence Rees

© Красимир Желязков, *превод от английски*
© Мира Минкова, *дизайнер на корицата*

© Сиела Норма АД

София • 2020

ISBN: 978-954-28-3101-3

ЛОРЪНС РИЙС

ТАЙНИТЕ НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

СТАЛИН, НАЦИСТИТЕ И ЗАПАДЪТ

Превод от английски:
Красимир Желязков

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
----------------	---

1. СЪЮЗ ВЪВ ВСИЧКО, САМО НЕ И НА ДУМИ

Изненадващо приятелство	14
Преговорите започват	24
Съветите нахлуват в Полша	31
Рибентроп се завръща	38
Съюзниците се съпротивляват – но само на думи.....	43
Репресии	47
Съдбата на Финландия	51
Първите депортации от Полша	57
Зверството в Катин.....	61
Априлските депортации	68
Съюзниците реагират на престъпленията.....	74
Тайна военна помощ за германците.....	76
Нацистите побеждават.....	80
Плаването на „Комета“	85
Молотов в Берлин	88
Американската помощ	93
Дилемата на Сталин.....	96

2. РЕШИТЕЛНИ МОМЕНТИ

Първите дни на нашествието.....	103
Сталин и западните съюзници – първите дни	109
Шпицбергенската авантюра	113
Среща на Чърчил и Рузвелт.....	118
Германското настъпление към Москва	121
Решаващият декември	129
Необоснованият оптимизъм на Сталин	138
Отговорът на съюзниците.....	142
Арктическите конвои.....	151
Кризата се разраства	162

3. КРИЗА В ДОВЕРИЕТО

Среща със Сталин.....	168
Побратимяване.....	181

Плаване до Ню Йорк.....	188
Сражения с германците край Волга.....	191
Западните съюзници, вторият фронт и Катин.....	200
Отношенията със Сталин се влошават.....	212
Действителността на съветския живот	221
Курската офанзива	229

4. ПРОМЕНЛИВИЯТ ВЯТЪР

Първите моменти в Техеран.....	234
Рузвелт започва да ухажда Сталин	248
Завръщането на Катин.....	267
Наказателно депортиране	276
Поляците и Монте Касино	282
Най-после е открит вторият фронт	289
Заточените татари	294
Червената армия се завръща	298

5. ПОДЯЛБАТА НА ЕВРОПА

Варшавското въстание.....	301
Среща на Чърчил и Андерс	320
Краят на въстанието	323
Среща в Квебек	329
Чърчил и Сталин – Москва, октомври	336
Битката за Будапеща.....	349
Ялтенската конференция	359

6. ЖЕЛЯЗНАТА ЗАВЕСА

Провалът на Ялта	376
Битката за Берлин	390
Новият президент.....	395
Потсдамската конференция	399
Съветското нашествие в Манджурия.....	412
Живот зад новата желязна завеса	414
Фарс и трагедия в Катин и Нюрнберг.....	421
Съдбата на поляците	425
Отплатата на Сталин	428
Смъртта на Сталин.....	438

ПОСЛЕПИС	440
----------------	-----

ВЪВЕДЕНИЕ

Кога според вас е завършила Втората световна война? През август 1945 г. след капитулацията на Япония?

Зависи от коя страна ще го погледнете. Ако вярвате, че краят на войната е трябвало да донесе „свобода“ на изстрадалите от нацистката окупация страни, значи за милиони хора войната завършва едва с падането на комунизма преди повече от двайсет години. През лятото на 1945 г. в Полша, прибалтийските републики и много от източноевропейските страни просто една тирания е заменена с друга. Именно за да изразят своя протест срещу тази неприятна реалност, президентите на Естония и Латвия отказаха да посетят Москва през 2005 г. за участие в „гържествата“ по случай 60-годишнината от „края на войната“ в Европа.

Сред най-важните въпроси, на които е потърсен отговор в книгата, е следният: от какво произтича тази несправедливост? Всъщност това е онази част от историята, чието разкриване стана възможно едва след падането на комунизма. Не само защото при комунистическото управление стотиците очевидци, с които се срещнах в бившия Съветски съюз и Източна Европа, изобщо не биха имали възможността да говорят открито, а и поради това, че съвсем наскоро на обществеността бяха предоставени много важни архивни материали, ревностно укривани от няколко поредни съветски правителства. Съществуването на тези документи даде възможност да бъде предприет опит за написването на правдива „задухисна“ история на отношенията между

Запада и Сталин. Всичко това означава, надявам се, че тази книга съдържа много нови неща.

Имах и късмет, защото разпадането на Източния блок създаде възможността за завършването на този мой труд. Подобно нещо изобщо не бих дръзнал да предрека, когато в началото на 70-те години на 20. век изучавах историята на Втората световна война в училище. Тогава моят учител по история заобикаляше моралните и политическите усложнения, възникнали в резултат от участието на Съветския съюз във войната, като в повечето случаи просто го игнорираше. По онова време, в разгара на Студената война, такъв бе начинът, по който мнозинството хора се отнасяха към неудобното наследство, представляващо отношенията на Запада със Сталин. Вниманието се съсредоточаваше предимно върху героизма на западните съюзници – върху Дюнкерк, битката за Великобритания и десанта в Нормандия. Естествено, никое от тези събития не трябва да бъде забравено. Обаче това не е цялата история.

Преди падането на комунизма в британската историография до голяма степен не беше отреждано подобаващото място на ролята на Съветския съюз във Втората световна война, защото това бе по-лесно, отколкото да се изправим срещу множество неприятни истини. Например допринесохме ли всъщност за ужасната съдба, сполетяла през 1945 г. Полша – страната, в чиято защита ние започнахме войната? Особено когато ни бе внушавано, че това е война против тиранията? И както е редно, ако започнем да си задаваме тези неприятни въпроси, ще трябва да поставим и най-неудобния от тях. Виновен ли е изобщо някой на Запад за случилото се в края на войната? И какво да кажем за великите герои от американската и британската история – Франклин Рузвелт и Уинстън Чърчил?

Колкото и да е парадоксално, най-добрият начин да се опитаме да отговорим на всички тези въпроси, е като съсредоточим вниманието си върху един друг човек – Йосиф Сталин. Макар тази книга в основата си да описва взаимоотношения, всъщност най-важната фигура в нея е Сталин. И опитвайки се да вникнем в отношението на съветския лидер към войната, ние разглеждаме поведението му и непосред-

ствено преди неговия съюз със Запада. Общественото съзнание не е било особено ангажирано с периода от 1939 до 1941 г., когато е действал Германско-съветският договор. В следвоенния Съветски съюз въпросният период определено е бил пренебрегван. Помня, след падането на Берлинската стена веднъж попитах един руснак: „Как по време на съветската епоха представяха в училище нацистко-съветския договор? Не е ли било доста трудно да се обясни исторически?“. Моят познат се усмихна в отговор и ме увери: „О, съвсем не. Изобщо не е било трудно. Лично аз научих за нацистко-съветския договор едва след 1990 г. и разпадането на Съветския съюз“.

За да преценим що за човек е бил Сталин, е много важно да разгледаме отношенията му с нацистите, тъй като, поне в началото на тази връзка, той се е разбирал отлично с тях. Много е общото между съветските комунисти и германските нацисти – естествено, в практически, а не в идеологически аспект. И комунистите, и нацистите ценят значението на грубата сила. И всеки от тях презира ценностите, които Франклин Рузвелт е смятал за много важни – например свободата на словото и върховенството на закона. Съответно виждаме Сталин най-спокоен в една от първите ни срещи с него в книгата, когато заедно с нацисткия министър на външните работи Йоахим фон Рибентроп си поделят Европа. Впоследствие съветският лидер никога и по нито един пункт няма да постигне такъв взаимен интерес и единомислие във взаимоотношенията с Чърчил и Рузвелт.

Важно е също да разберем как Съветският съюз провежда окупацията на Източна Полша между 1939 и 1941 г. Тази яснота е необходима, защото много от несправедливостите, причинени в някои части от окупираната Източна Европа в края на войната, са в общи линии сходни с извършените преди това от Съветския съюз в Източна Полша – изтезания, произволни арести, депортиране, фалшифицирани избори, убийства. Чрез хронологически по-ранната съветска окупация на Източна Полша е демонстрирано, че основната същност на сталинизма е била очевидна още от неговите първи стъпки.

С други думи, не можем да кажем, че Рузвелт и Чърчил предварително не са знаели с какъв режим си имат работа. Отначало нито

един от тях не е бил във възторг от принудителния съюз със Сталин, последвал германската агресия в Съветския съюз през юни 1941 г. Чърчил го е смятал за нещо подобно на „договор с дявола“, а въпреки че през лятото на 1941 г. САЩ официално са все още неутрални, в своето първо изявление след нацистката агресия Рузвелт не пропуска да укори предпазливо Съветския съюз за извършените преди това многобройни злоупотреби със сила.

Основната идея на тази книга е да разберем как от състояние на аргументиран скептицизъм по отношение на Сталин британците и американците преминават към момента непосредствено след Ялтенската конференция през февруари 1945 г., когато заявяват напълно искрено, че Сталин „желае доброто на целия свят“ и е „благоразумен и здравомислещ“. А отговорът на въпроса защо Чърчил и Рузвелт публично променят становищата си за Сталин и Съветския съюз, е не само в обяснението на много сериозните геополитически проблеми през войната (и равностойното по значение въздействие върху Запада на успешната съветска съпротива срещу нацистите), но ни отвежда също така в сферата на личните емоции. И Чърчил, и Рузвелт при тежават огромно его и еднакво обичат да владеят аудиторията си. И двамата обичат звука на собствения си глас. Сталин е съвсем различен от тях. Той е наблюдател – агресивен слушател.

Неслучайно са били нужни двама високоинтелигентни служители от британска страна – сър Александър Кадоган, несменяем заместник-министър на външните работи, и лорд Алън Брук, началник на имперския генерален щаб – за да разпознаят най-точно способностите на Сталин. В него те виждат не някакъв политикан, играещ по вкуса на тълпата и опияняващ се от собствената си реторика, а по-скоро един чиновник – практичен човек, който постига заплануваното. В своите бележки от Ялта в дневника си Кадоган пише: „Трябва да кажа, че според мен Чичо Джо [Сталин] прави най-силно впечатление от тримата. Той е много спокоен и сдържан... Президентът на САЩ се вълнуваше и палеше, министър-председателят [на Великобритания] говореше високо и гръмко, а Джо просто седеше, вникваше, преценяваше и му беше много забавно. Когато се намес-

ваше, той никога не използваше излишни думи, беше немногословен и говореше по същество“.

Фелдмаршал лорд Алън Брук споделя: „Добих много ясна представа за неговата компетентност, сила на характера и проникателност“. Брук бил особено впечатлен от факта, че Сталин „демонстрира поразителна осведоменост относно техническите подробности по железопътния транспорт“. Никой не би обвинил великите Чърчил или Рузвелт, че притежават „поразителна осведоменост относно техническите подробности по железопътния транспорт“. Именно Алън Брук забелязва още съвсем рано това, което по-късно ще се окаже най-сериозният проблем при комуникацията между Сталин и Чърчил: „Сталин е ненадминат реалист, за когото значение имат само фактите (...) – пише той в дневника си. – [Чърчил] призоваваше към чувствата на Сталин, каквито според мен не съществуват у него“.

Както е казал един историк, в края на войната западните лидери „имаха работа не с някой редови, нормален, обикновен държавник и ръководител на правителство. Те се сблъскаха с един психологически неустойчив, но напълно функционален и високоинтелигентен диктатор, който бе наложил своята индивидуалност не само върху околните, но и върху цялата нация и съответно я бе пресъздал, с катастрофален резултат, в собствения си образ“.

Един от проблемите е, че като индивидуалност Сталин е много различен от образа на тирана Сталин. Антъни Идън, който е сред първите западни политици, контактували със Сталин в Москва по време на войната, отбелязва при завръщането си, че е направил всичко възможно да си представи съветския лидер като „омърсен от кръвта на своите опоненти и съперници, но не се получаваше убедителна картина“.

Но Рузвелт и Чърчил са били изтънчени политици и ще бъде грешка да предполагаме, че те просто са били подведени от Сталин. Не, в тази история се случва нещо много по-интересно и сложно. Рузвелт и Чърчил искат да спечелят войната с възможно най-малки разходи за своите страни – в човешко и финансово измерение. Да бъде държан Сталин „на разположение“, особено през годините преди де-

санта в Нормандия, когато Съветският съюз смята, че води войната почти съвсем сам, е трудна работа и изисква, както би се изразил Рузвелт, „внимателно боравене“. В резултат западните лидери осъзнават за себе си, че е необходимо да правят сериозни политически компромиси. Един от тях е да насърчават пропагандата, която рисува идеализиран, розов портрет на съветския лидер. Друг компромис е предначертаното цензуриране на всякаква информация, разкриваща истината за Сталин и за същността на съветския режим. Извършвайки това, западните лидери вероятно не са срещали трудности при „изопачаването на нормалното и правилно функциониране“ на собствените си „интелектуални и морални преценки“, както по време на войната ще отбележи един висш британски дипломат.

Тази книга обаче е не просто цялостно историческо повествование с вертикална структура, изследващо менталитета и убежденията на елита. От самото начало смятах, че ще бъде важно също да покажа в общочовешки измерения въздействието на решенията, взети от Сталин и западните съюзници при закрити врати. Ето защо, докато пишех книгата, предприех пътуване из бившия Съветски съюз и доминиралите от него източноевропейски страни. При срещите ми в тези държави исках от хората, живели в онова време на изпитания, да ми разкажат своите лични жития.

Странно и донякъде твърде емоционално изживяване бе разкриването на тази история. И (поне за мен) всичко изглеждаше изненадващо ново, обяснимо, разбираемо. Най-силно почувствах това в Лвов, докато стоях на китния площад пред операта. Този красив град започва двайсетия век в пределите на Австро-унгарската империя, става последователно част от Полша след Първата световна война, част от Съветския съюз между 1939 и 1941 г., част от нацистката империя до 1944 г., отново част от Съветския съюз след 1944 г. и накрая, през 1991 г., влиза в състава на независима Украйна. В различни периоди през последните сто години градът е бил наричан Лемберг, Лвов, Лвув и Лвив. По едно или друго време всяка отделна група от жителите му са страдали заради своята народност. Католици или евреи, руснаци или поляци – всички те в крайна сметка са подлагани на

гонения и мъчения. Разбира се, нацистите са прилагали най-позорната и унищожителна политика на гонения срещу евреите от града, но ние сме склонни да забравяме, че промените и бъркотията в тази част на Централна Европа са били такива, че в края на краищата и съвсем малък брой неевреи са избегнали страданията под една или друга форма.

Наистина имах късмета и възможността да се запозная с тези свидетели на историята – късмет, защото в близкото бъдеще вече няма да е останал нито един жив човек, който лично да е изживял войната. И след като прекарах толкова време с тези ветерани от бившия Съветски съюз и държавите на Източния блок, бях завладян от дълбокото убеждение, че възстановяването на техните истории като част от нашата собствена история ще бъде от огромно значение. Народите ни участваха всички заедно във Втората световна война. И заради тях, и заради самите нас трябва да застанем лице в лице с последствията от тази истина.

Лорънс Рийс
Лондон, май 2008 г.

СЪЮЗ ВЪВ ВСИЧКО, САМО НЕ И НА ДУМИ

Изненадващо приятелство

Малко преди 16 часа в сряда, 23 август 1939 г., личният автомобил на Сталин пресича Червения площад. В него пътува необикновен гост на съветския лидер. В един от най-удивителните обрати в историята на дипломатията Йоахим фон Рибентроп, министър на външните работи на нацистка Германия, заклет враг на Съветския съюз, ще бъде посрещнат в Кремъл. Докато колата минава край катедралата „Свети Василий Блажени“ и приближава Спаската порта на Кремъл, Рибентроп е неспокоен. Пристигнал е в Съветския съюз само преди няколко часа и тревогата му веднага е забелязана от придружаващия го немски генерал Ернст Кьостринг. Генералът е записал: „Опитах се да го успокоя, [но] Рибентроп оставаше нервен и превъзбуден“.

Колата минава през кремълската порта край постовете от НКВД – тайната полиция, и спира пред сградата на Сената. Там Рибентроп, немският посланик граф Шуленбург и съветникът при немското посолство Хилгер (който ще бъде преводач) са ескортирани по коридор до занемарен вестибюл пред кабинета на съветския министър на външните работи Вячеслав Молотов. След няколко минути ги въвеждат в правоъгълна стая с бюро в единия край и прилепена до стената

заседателна маса. Както ще отбележи по-късно един британски гост, подобно на всички останали кабинети на комунистическия елит в Кремъл, тази стая наподобява „второкласна чакалня на някоя гара“.

Там ги очаква прав Молотов. Но до него, за голяма изненада, стои човек, който Рибентроп изобщо не се е надявал да види – нисък шейсетгодишен мъж със сипаничаво лице, обезцветени зъби и жълтеникави очи, спокойно оценяващи госта. Това е върховният вожд на Съветския съюз – Йосиф Сталин. Той рядко се среща с чужденци и присъствието му в стаята е знак от голяма важност. Хилгер пише: „Това беше ход, добре пресметнат, за да извади от равновесие германския министър на външните работи“.

Контрастът между двете най-важни личности в стаята едва ли би могъл да бъде по-голям. Рибентроп е с около петнайсет сантиметра по-висок от Сталин и както винаги – безупречно облечен. Идеално скроеният му скъп костюм рязко контрастира с торбестите панталони и рубашката на Сталин.

Рибентроп е необикновено високомерен – винаги съзнаващ необходимостта да пази своето достойнство. За разлика от ядрото упорити привърженици, създали националсоциализма, Рибентроп се присъединява към нацистката партия късно, през 1932 г., когато става ясно, че Хитлер е наистина важна фигура. През 20-те години на 20. век, по време на Ваймарската република, той е заможен вносител на шампанско. Повечето от другите водещи нацисти не го уважават. Нацисткият министър на пропагандата Йозеф Гьобелс например твърди, че Рибентроп е „купил името си, оженил се е по сметка и с измама е получил своя пост“. Командирът на Луфтвафе Херман Гьоринг споделя с Хитлер, че когато бил германски посланик в Лондон, при контактите с англичаните Рибентроп се проявявал като „задник“. Хитлер го успокоява: „Но той познава много важни хора в Англия“. Гьоринг отвърща: „Майн фюрер, може и да е така, но лошото е, че и те го познават“. Дори някои от съюзниците на нацистите нямат особено добро мнение за него. Италианският външен министър граф Чано презрително отбелязва: „Както казва Дучето [Бенито Мусолини], достатъчно е да види човек главата му, за да разбере, че в нея няма много мозък“.

Нахлуване в Полша, 1939 г.

Рибентроп може и да не е уважаван от колегите си, но Сталин е свикнал да предизвиква у своите събеседници напълно противоположно чувство – страх. „Всички ние около Сталин бяхме временни – споделя Никита Хрущов, по-късно самият той ръководител на Съветския съюз. – Докато той ни вярваше до известна степен, на нас ни бе позволено да продължаваме да живеем и работим. Но в момента, когато доверието му в теб се изчерпи, чашата на недоверието преливаше“. Степан Микоян, син на члена на Политбюро Анастас Микоян, израснал през 30-те години в кремълския комплекс, потвърждава думите на Хрущов.

– Когато разговаряше, [Сталин] наблюдаваше очите на хората – казва Степан Микоян – и ако не го гледаш право в очите, е напълно възможно да те заподозре, че го мамиш. И тогава е способен да направи възможно най-неприятното... Той беше много подозрителен. Това бе най-характерната му черта... Беше много безскрупулен човек... Сметнеш ли, че е необходимо, той можеше да предава и мами. И затова очакваше същото от другите... Всеки би могъл да се окаже предател.

Сталин, разбира се, е най-вече революционер – преди болшевиците да вземат властта, е бил марксист терорист, участвал е в ограбвания на банки, отвличания и други престъпни дейности, в резултат на което няколкократно е бил заточаван в Сибир.

Този контраст между горделивия и самомнителен Рибентроп и хитрия и циничен Сталин се проявява веднага в кабинета на Молотов през онзи августовски следобед, когато Рибентроп започва срещата с бомбастичната фраза:

– Упълномощен съм от фюрера да предложи споразумение за не-нападение между нашите страни, което ще трае сто години.

– Да се споразумяваме за сто години, звучи несериозно и ще станем за смях на хората – отвръща Сталин. – Предлагам споразумението да трае десет години.

С това грубо унижение започват преговорите между нацистите и комунистите.

Тези преговори ще скандализират света: единение на две идеологически противоположности, сговор между „огъня и водата“, както го

определя един нацист, или пък странен на пръв поглед брак. И най-важното: как е възможно Рибентроп изобщо да бъде приет в сърцето на Кремъл? В края на краищата нацистите никога не са крили своята омраза към Съветския съюз. В речта си по време на Нюрнбергския митинг през 1937 г. Хитлер назовава ръководителите на тази държава „нецивилизована юдейско-болшевишка международна шайка престъпници“ и заявява, че Съветският съюз представлява „най-голямата опасност за културата и цивилизацията, която някога е заплашвала човечеството още от разпадането на древните държави“.

В „Моята борба“ Хитлер категорично заявява убеждението си, че Германия трябва да се стреми силно към завоюване на богатата селскостопанска земя на Русия и останалата част от Съветския съюз: „Ние слагаме край на вечния германски поход на юг и запад в Европа и обръщаме очи на изток... Обаче когато говорим за нова земя в Европа днес, трябва основно да имаме предвид Русия и подчинените ѝ погранични държави [Съветския съюз]. Като че ли самата съдба ни сочи този път“.

Но за нацистите през лятото на 1939 г. прагматизмът взема превес над принципите. Хитлер иска немската армия да нападне Полша до броени дни. Според него трябва да бъдат възвърнати германски територии (град Данциг, Западна Прусия и бившите германски земи около Позен) и освен това да бъде завладяна останалата ценна земеделска земя на Полша. Но той знае, че всяко навлизане в Полша носи риска от война с Великобритания и Франция. През март 1939 г., след като британският министър-председател Невил Чембърлейн най-после осъзнава, че ангажиментите, поети година преди това от германския фюрер в Мюнхенското съглашение, не струват нищо, британците обещават да се опитат да защитят Полша от чужда агресия. Освен това от нацистка гледна точка над плана им да нападнат Полша като дамоклев меч виси един необикновено важен въпрос, чийто отговор не може да бъде отгатнат предварително: каква ще бъде реакцията на източния полски съсед – Съветския съюз? Ако Съветският съюз направи коалиция с британците и французите, Германия ще бъде заобиколена от врагове.

И така, през лятото на 1939 г., под прикритието на провеждащите се в Берлин търговски преговори, германците започват сондажи със Съветския съюз за възможността да бъде сключен изгоден договор. Като начало руснаците се отнасят скептично към тази идея, което не е изненадващо. По време на дискусиите по-рано същото лято съветският главен преговарящ Астахов отбелязва на своя немски партньор Шнуре, че неговите колеги в Москва „не са сигурни дали загатнатите промени в германската политика ще бъдат достатъчно сериозни и неконюнктурни и дълготрайни“. Шнуре отговаря: „Кажете ми какво доказателство искате. Ние сме готови да засвидетелстваме възможността за постигане на споразумение по всеки въпрос, готови сме да дадем всякакви гаранции“. Към 2 август нетърпението на германците е очевидно. Самият Рибентроп заявява на Астахов, че „няма проблем от Балтика до Черно море“, който да не може да бъде разрешен между тях. Икономическият договор между Германия и Съветския съюз е подписан на 19 август в Берлин. Тогава Рибентроп започва да притиска Съветите да му разрешат да отиде в Москва, за да подпише договор за ненападение. Когато изглежда, че Съветите проявяват моментно колебание, се намесва самият Хитлер и пише лична молба до Сталин да разреши посещение на Рибентроп в Москва. Руснаците се умилюват и още на 23 август Рибентроп пъргаво каца в Москва.

Не е трудно да бъде разгадана мотивацията на германците. Дългосрочната политика на Хитлер – почти месианска мечта – остава ясна. Съветският съюз е идеологически противник – при това враг, разполагащ с плодородна обработваема земя, която неговият народ „не е достоен“ да притежава. Един ден на тази земя ще има нова Германска империя. Но точно сега не е моментът да се отдава на мечти. Сега трябва да бъдат решавани неотложните практически проблеми, свързани с неутрализирането на един потенциален агресор. Нацистският режим е преди всичко много енергичен. И бързината, с която нацистите се активизират, за да ускорят сключването на това споразумение, удивява и силно впечатлява Съветите. В реч през септември 1939 г. Молотов казва: „Фактът, че господин Рибентроп действаше със скорост от 650 километра в час, предизвика искреното възхище-

ние на съветското правителство. Неговата енергия и сила на волята бяха гаранция за здравите приятелски отношения, създадени между нас и Германия“.

Макар и да е сравнително лесно разбираемо какво ще получат германците от това споразумение, първоначално обяснението на съветското становище не е така просто, защото за разлика от Германия, руснаците разполагат с избор на партньори. Те могат да отхвърлят германците и да решат да образуват съюз с Великобритания и Франция. На пръв поглед това като че ли е логичният начин на действие, не на последно място и защото през юли 1932 г. Съветският съюз е подписал договор за ненападение с Полша. Освен това нито Великобритания, нито Франция са толкова яростно враждебни към Съветския съюз, колкото нацистите, а и британците вече са правили сондажи за мирен договор с Москва. Сталин обаче знае, че по-специално Великобритания преди време е предпочитала тактиката на успокояване на германците вместо евентуален съюз със Съветите – политика, символизирана от факта, че Съветският съюз дори не е бил консултиран относно Мюнхенското споразумение от септември 1938 г., когато Чембърлейн преотстъпва на нацистите етнически немския Судетски район от Чехословакия.

При завръщането си от Мюнхен Чембърлейн цитира стих от първа част на Шекспировата драма „Хенри IV“: „...сред копривата Опасност ние ще откъснем цветето Сигурност“. Но в унищожителна статия във вестник „Известия“ руснаците отговарят със свой цитат от същата драма: „Делото, което предприемате, е опасно; приятелите, споменати от вас – несигурни; избраното време – неподходящо, и изобщо целият ви план е твърде лек за тежкия противовес на вашите противници“.

А Сталин, който пет дни преди това е изнесъл остра реч на 18-ия конгрес на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики) в Москва, изобщо не е впечатлен от факта, че едва на 15 март 1939 г., след завладяването от нацистите на останалата част от Чехословакия, англичаните внезапно осъзнават какви могат да бъдат вероятните изгоди от едно споразумение със Съветския съюз. Според него: „Това е во-

йна, започната от държави агресорки, които по всякакъв начин засягат интересите на неагресивните страни, основно Великобритания, Франция и САЩ, докато последните се отдръпват, свиват и правят отстъпка след отстъпка на агресорите. По този начин ставаме свидетели на открито преразпределяне на света и на сферите на влияние за сметка на неагресивните държави, без никакъв опит за съпротива от тяхна страна и дори отчасти с тяхното мълчаливо одобрение. Невероятно, но е истина“. Отчасти това презрение към пасивността на „неагресивните“ държави кара Сталин в същата реч да отправи прословутото предупреждение, че Съветският съюз не е готов да „бъде въвлечен в конфликт от подпалвачите на война, които са свикнали други да вадят горещите кестени от жарта вместо тях“.

Въпреки всичко Сталин и съветското ръководство все пак са готови да разгледат един вероятен договор за взаимопомощ с Великобритания и Франция. Но от самото начало възникват проблеми. В рязко несъответствие с нацистката позиция на „скорост от 650 километра в час“ през цялото време на дискусиите западните съюзници са възприемани като мудни. На 27 май британците и французите предлагат политически и военен съюз, но Молотов отхвърля този план. Бил неясен и твърде общ, особено в частта му с обяснението как точно се очаква Съветският съюз да реагира на евентуална германска атака срещу Полша.

Що се отнася до Съветския съюз, нежеланието на британците за обвързване в сериозен съюз кристализира с тяхната мисия в Москва същото лято, водена от адмирала с пищното име сър Реджиналд Ейлмър Ранфърли Плънкет-Ернъл-Ърл-Дракс. Майски – съветският посланик в Лондон, предварително е направил запитване дали британският външен министър лорд Халифакс ще посети Москва това лято за обсъждане на въпросите пряко с Молотов. Вместо него британците изпращат един по-нискостоящ началник на управление от своето Външно министерство, придружаван от този второстепенен адмирал с четворно фамилно име. Освен всичко друго Дракс и неговият екип изобщо не бързат, а отпътуват от Англия на 5 август с търговски кораб и са в Ленинград едва след четири дни.